

15-16 HAZİRAN DİRENİŞİNİN CHP’NİN SENDİKAL HAREKETLE İLİŞKİLENME YÖNTEMİNE ETKİSİ

The Impact of June 15-16 Mobilization over the Way in Which Republican People’s Party Relates to Labor Movement

Mustafa Görkem Doğan*

Öz

15-16 Haziran olayları Türkiye’nin 27 Mayıs sonrası benimsediği planlamaya dayalı ithal ikameci sanayileşme ortamında kırklı yılların ortasından itibaren biriktirdiği mücadele deneyimiyle radikalleşen işçi hareketinin bu döneme damga vuran simgesel seferberliğidir. Bu toplumsal kalkışma 1960-1980 arası işçi eylemliliklerinin bir tepe noktası olarak görülse de DİSK’in yetmişlerdeki daha cüretkâr tutumuna yol açmak dışında genel siyasetle alakalı bir analize genelde tabi tutulmamıştır. İşçi tarihi ile ilgili değerlendirilirken siyasetle ilgili pek görülmez. Bu makale 15-16 Haziran direnişinin Cumhuriyet Halk Partisinin sendikalar ve çalışma ilişkilerine dair siyasetle tutumuna kısa vadedeki etkisine dair bir çıkarımda bulunmakta ve partinin bu hareketten dolayı belirtilen bağlamda tutum değiştirdiğini öne sürmektedir.

Anahtar Sözcükler: 15-16 Haziran Direnişi, Cumhuriyet Halk Partisi, Partizan Sendikacılık, Partiler Üstü Sendikacılık, İşçi Eylemi.

Abstract

The July 15th and 16th labor mobilization against the bill amending the law on labor unions is emblematic of the popular struggles of the sixties and seventies in the context of planned economy and import substitution. This event, though perceived as the nadir of labor mobilization, never analyzed on the merit of its political consequences apart from encouraging Confederation of Progressive Trade Unions of Turkey for involving in more politically conscious and active labor militancy. Thus although it is perceived as a historical event regarding social history, it is overlooked in the political history. This article argues that this event in the short run caused a shift in the policy of the Republican People’s Party concerning the industrial relations and the party’s connection to the trade unions.

* **Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İstanbul Türkiye, mustafa.dogan@istanbul.edu.tr, Orcid Numarası: 0000-0002-7647-3889**

Dr. Lecturer, Istanbul University, Faculty of Political Sciences, Istanbul, Turkey, mustafa.dogan@istanbul.edu.tr; Orcid Number: 0000-0002-7647-3889

Geliş Tarihi / Received: 11.07.2020 - **Kabul Tarihi / Accepted:** 14.12.2020

Keywords: July 15th-16th Resistance, Republican People's Party, Partisan Unionism, Non-Partisan Unionism, Labor Action.

Giriş

15-16 Haziran olayları Türkiye Cumhuriyeti tarihinin tank olduğu en kitlesel, etkili ve aşağıdan gelişen birkaç çatışmacı toplumsal seferberlik örneğinden biridir. Bu yazıda söz konusu tarihsel olayın atılmışlar boyunca birbirine paralel gelişen iki siyasal dönüşüm sürecindeki nicel birikimlerini birbirleriyle ilintili bir biçimde nitel bir değişikliğe iten bir tarihsel olay olarak görülmesi gerektiğini iddia edeceğim. Adı geçen iki dönüşüm süreci Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) sola kayması ve Türkiye işçi hareketinin özellikle Marmara bölgesinde özel sektörde örgütlü kesiminin ithal ikameci konjonktürde radikalleşmesidir. Bu iki sürecin kesişmesinin en somut sonucu CHP'nin 15-16 Haziran'ı tetikleyen sendikalar kanunundaki değişikliğe dair tutumunun bu büyük işçi kalkışmasının hemen ertesinde neredeyse yüz seksen derece dönüşmesi ve sendikal harekete daha doğrudan müdahil olmaya çalışmasıdır.¹

Aşağıda önce tarihsel olay kavramının politik ve toplumsal hareketlere etkilerine dair literatürdeki genel değerlendirmelere değinip, daha sonra atılmış yıllar Türkiye'sinde CHP ve sendikal hareketteki değişimlere değineceğiz. 15-16 Haziran'a giden sürece kısaca baktıktan sonra CHP'nin ilgili yasa ve sendikalarla ilişkiler konusundaki tutum değişikliği ve bunun neden ve sonuçlarını irdeleyerek yazıyı sonlandıracağız.

Tarihsel Olay Kavramı

Tarihsel süreci, birbirini takip eden bir olaylar zincirinden ziyade, bu zinciri birbirine bağlayan derindeki toplumsal yapıların etkisini analiz ederek açıklamak vakanüvislikle sosyal bilim arasındaki ayrım olarak görülür. Bu yüzden bilimsel çalışmalarda nedensellik bağımlı ortaya koymak temel önemdedir. Geleneksel anlayışa göre nedensellik ilişkisi değişkenler arasındaki bağlantı ortaya konarak gösterilebilir. Bununla birlikte, tarihsel kurumsalcılık gibi sosyal teorideki kimi yaklaşımların tarihsel mekanizmaların işleyişini ortaya koyarak da nedenselliği göstermeye çalıştığını biliyoruz.

Pek çok sosyal bilimci değişkenlerin ölçülebileceğini, ama mekanizmaların toplumsal aktörler arasındaki stratejik etkileşim ve ilişkinin ölçülemeyeceğinin, ancak betimlenebileceğinin altını çizer. Betimleme ise değişkenlere odaklanan yaklaşıma göre bir analiz tekniği değildir. Bununla beraber değişkenler arasında korelasyona odaklanan yaklaşımın nedenselliği açıklamada eksik kaldığı noktalarda, aktörler arasındaki sosyal ilişkinin tarihsel mekanizmasının derinlemesine tasvirine başvurulduğu -son dönemde- yazında sıkça

görülmektedir (McAdam vd., 2008). Bu yaklaşım doğrultusunda nedenselliği bu biçimde ifade etmek için kısmen farklı iki yaklaşım öne çıkmaktadır.

Bu yaklaşımların ilki özellikle toplumsal olaylarda yükselişin döngüsel olarak gerçekleştiği tespitinden hareketle, kitle seferberliğinin yükseldiği örneğin 1848 yazı ya da '68 Baharı gibi dönemlere yol açan tarihsel mekanizmalara ve toplumsal ilişki ağlarına yoğunlaşmaktadır (Tarrow, 2011: 200). Diğeri ise bazen bu tür yükseliş dönemlerinin zirvesinde bulunan Bastille Kalesi'nin basılması ya da Atina Politeknik işgali gibi tekil olayların tarihsel toplumsal anlamına odaklanmaktadır. Her ne kadar kimi araştırmacılar bu iki yönelim arasında temelli bir fark olmadığını iddia etse de (Tarrow, 1993); tarihsel olay olarak imlenen olayların derinlemesine tasvirine dayalı yöntemle, belli bir döngü boyunca gerçekleşen kitle eylemlerinin kodlanmasına ve sınıflandırılmasına dayalı yöntemlerin arasındaki farkın üzerinden atlamamak gerekir. Kolektif eylem döngüleri, arkalarında özellikle toplumsal hareketlerin eylem repertuarında önemli değişiklikler bırakırken, tarihsel olaylar siyasal hayatın bütünü üzerinde köklü dönüşümlere yol açar. (Tarrow, 1993: 284)

Tarihsel olay kavramsallaştırması bu tip vakaların kendilerinden sonra gelişen tarihsel süreç üzerinde temelli bir etki, geri döndürülemez bir değişim yaratmasına dayanır. Aristide Zolberg'in her şeyin mümkün gözüktüğü "çılgınlık anları" diye nitelendirdiği; görece seyrek gerçekleşen böyle tarihsel olayların, belirli bazı tarihsel anlarda, toplumsal yapıların değişimi yönünde kritik etkileri olduğunu iddia eden araştırmacılar vardır (Sewell, 1996a). Bazı toplumsal olayların, kimi toplum kesimlerini daha önceki dönemlere göre daha müktedir kılan, onların güç ve etkinliğini ortaya koyan yönlerinin olması, sonuçları itibariyle içinde yaşadıkları toplumun siyaset yapma ya da siyaseti algılama biçimlerini değiştirmesi, bu seyrek gerçekleşen olayların tarihsel olay kategorisinde değerlendirilmesine yol açmaktadır. Zolberg böyle dönemlerde siyasal olanın toplumsal hayatın her veçhesine sızdığını ve politikleşen toplumsal aktörlerin alışıldık kaderlerinin ötesine taşıdığını ifade eder (1972: 183). Tarihsel olay toplumsal ve siyasal rutini dağıtır, alışıldık siyasal ve sosyal işleyişi değiştirir. Toplumların siyasal dönüşümünün zeminini, gündelik rutinin kırıldığı, beklenmedik olanın kendi doğallığında yaşandığı bu tür tarihsel olayları hazırlar.

Tarihsel olay toplumsal dönüşümün açıklayıcısı olarak önce William H. Sewell tarafından, Anthony Giddens'in yapılaşma kavramının bir analizi ve eleştirisi üzerinden ortaya konmuştur. Giddens toplumsal yapıların, insan eylemi üzerinden, onları belli biçimlerde kısıtlayıp yönlendirerek kendilerini

ortaya koyduklarını ama aynı zamanda tarihsel süreç içinde birikmiş insan eylemi tarafından da oluşturulduklarını iddia eder. Aktörler arasındaki ilişkisel bağ toplumsal yapıların atomu olduğu gibi yapılar da aktörler arasındaki ilişkiyi belli yönlere doğru koşullandırır (Giddens, 1981: 27). Sewell yapı ve öznellik arasındaki bu ikiliği daha da ileriye taşıyarak yapıların hem sanal hem de güncel somut yönlerine vurgu yaparak insan eyleminin güncelliğinin sosyal yapıların oluşumuna etki ettiği noktada açıklayıcılığının göz ardı edilemeyeceğini varsayar (Sewell, 1992: 13).

Buradan hareketle, Sewell, Bastille'in Paris halkı tarafından ele geçirilmesini klasik bir tarihsel olay olarak ele alır (Sewell, 1996b). Toplumsal yapıların kolektif insan eyleminin uzun süreli sonuçlarının bir birikimi olarak oluşumuna dair Giddens'in öne sürdüğü fikrin, bir anlamda, gerçek tarihsel örnekler üzerinden analizine dayanarak kendi yaklaşımını kurgulayan Sewell, tarihsel olayın tarihin akışını bütünüyle değiştirdiğini iddia eder. Böylelikle kolektif insan eyleminin, genelde insan özneliğinin dolayımı olmadan oluştuğu düşünülen toplumsal yapıları nasıl koşullandırabileceğine dair de bir analiz öne sürmektedir. Toplumsal yapıları besleyip yeniden üreten rutin, sosyal ilişki biçimlerinin dışına çıkan, otorite ve ona tabi olanlar arasındaki ilişkinin tarzının hiç de dokunulmaz olmadığını gösteren olağanüstü kitle eylemlilikleri bunu yapabilir (Sewell, 1996b: 861). Hatta kimi siyasal anlarda geçmişten kalan bir eylem biçimine başvurulsa dahi gündelik rutinin çok yeni bir sosyal ve ekonomik konjonktürde kırılması, eski örneklerden farklı olarak, beklenmedik politik dönüşümleri tetikleyebilir.

Bastille örneğinde, feodal dönemin eylem repertuarından kalma bir kitle seferberliği biçimi, yani kent ayaklanması, yepyeni bir tarihsel konjonktürde ve yeni fikirlerin Fransa'da yayıldığı bir anda gündeme geldiğinde bambaşka bir toplumsal anlam kuşanır. Paris halkı ayaklanma eylemine Fransız dilinde o güne dek var olmayan bir anlam katarlar. Devrim halkların eylem repertuarına girmiş olur. Benzer bir iddia Henri Lefebvre tarafından Paris Komünü açısından da dile getirilmiştir. Buna göre Komünü meydana getiren yaratıcı hareketin aktörü olan toplum kesimi, o tarihsel anda üzerindeki toplumsal kısıtlardan kurtulmuş olarak hareket edebilmektedir (Lefebvre, 1965). Zolberg'in yukarıda alıntılıdığımız tespitinde olduğu gibi rutinin kırıldığı bu anlarda toplumsal aktörün politik eylemi, bu toplum kesiminin üzerindeki geleneksel toplumsal ve siyasal kısıtları aşabilme olasılığına erişir.

Sewell, tarihsel olayın (1) pek çok sosyal alana sirayet eden bir vaka olduğuna, (2) aktüel tanıkları tarafından olağan dışı ve beklenmedik bir vaka olarak

algılandığına ve (3) toplumsal yapılarda kalıcı değişikliğe neden olduğuna işaret eder (1996b: 5). Kuşkusuz, Sewell'in de vurguladığı gibi, bu tür olaylara yüklenen tarihsel anlam sürekli yeniden yorumlanmaya açıktır ve bu anlamda tarihsel olayları anlamlandırmak sürekli bir politik mücadelenin konusudur. Tıpkı iki asırdan uzun süredir Bastille'in Paris halkı tarafından alınmasının siyasal anlamının Fransa'da bir tartışma konusu olması gibi, bir tarihsel olayın anlamı her yeni şimdiki zamanda yeniden belirlenmeye çalışılmasına açıktır. Bu bakımdan tarihsel olayın hangi belirli tarihsel andaki yorumunun analiz nesnesi açısından geçerli olduğunun da irdelenmesi gerekir.

Tarihsel olaylar toplumsal yapıların dönüştüğü ve bu dönüşümlerin yüzeye püskürdüğü anlarda meydana gelir. Bununla birlikte, basitçe, altyapıdaki büyük dönüşümün sonucu olarak da görülemezler, zira tarihsel olayların insan özneliği tarafından nasıl anlamlandırıldıkları; takip eden siyasi konjonktürü de şekillendirecektir. Bu karşılıklılık, tarihsel olayın epifenomen yani derin toplumsal süreçlerin yan ürünü bir gölge olay olarak görülerek, takip eden olaylar üzerindeki etkisinin tali sayılmasını da imkânsız kılar. Tarihsel olaylar oluş biçimleri ve sonuçları itibarıyla toplumsal yapıyı koşullandıran faktörler üzerinde etki gösterecektir.

Aslında, ister kolektif eylem döngülerine ister tarihsel olay kavramına odaklanarak yapılsın; tarihsel mekanizmaları analiz ederek nedenselliğe ışık tutmaya çalışan yaklaşım, sosyal teorideki yapısal ve ilişkisel yaklaşımlar arasındaki tartışma açısından da önemlidir. Yapısalcı yaklaşımı benimseyen yazında, siyasal dönüşümlerin son tahlilde toplumsal yapılar tarafından tetiklendiği düşünülen etkilerin dolayımında gerçekleştiği varsayılır. Bunun karşısında, siyasal dönüşümler ile sosyal aktörlerin eylemleri ve bunların sonucu olarak oluşan deneyimleri arasında sosyolojik bir düzlem inşa etmeye çalışan ilişkisel sosyoloji yaklaşımı (Öğütte/Çeğin, 2009: 24), tarihsel olayların anlatısına dayalı çalışmaların sosyal aktörlerin failliğini ortaya çıkaran vurgusundan faydalanabilir. Özellikle siyaset bilminde anlatı formu, önce olan sonra olanın nedenidir kolaycılığına düşmemeye dikkat ederek, süreç izleme yöntemi adı altında yaygın olarak kullanılmaktadır (McAdam vd., 2008: 308).

Burada esas öne çıkan ve anlaşılması gereken deneyim kavramıdır. Deneyim kavramı, yapının sürece dönüşmesini, yapı ile süreç arasındaki bir kesişme noktasını ve insan failinin tarihin akışına etki etmelerini anlatır (Öğütte/Çeğin, 2009: 138). Öğütte ve Çeğin'in deneyimi bu biçimde kavramsallaştırmalarının arkasında Edward P. Thompson'ın somut sınıf mücadelesinin işçiler arasında

biriktirdiği deneyimi, bizzat sınıf denilen sosyolojik kategorinin inşasını sağlayan yapıtaşısı olarak gören yaklaşımı vardır. Thompson için sınıf mücadelesi, tarihsel sürecin temelindeki mekanizmanın kendisidir (1968: 937). Mücadele içindeki deneyimlerle öğrenenler, toplumsal ve siyasal hayatın akışının rutinini olağanüstü anlarda kırdıklarında başka bir dünyanın ortaya çıkmasının aracısı olurlar.

Bu tespit ve yaklaşım elimizdeki konuda açıklayıcı gözükmektedir. 15-16 Haziran² bu bağlamda atılmışlar boyunca özellikle ithal ikameci politikalara dayanarak gelişen Marmara bölgesinde etkin ve özellikle Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nda (DİSK) somutlanan işyeri radikalizmine dayalı sendikacılığı, kelimenin çeşitli anlamlarıyla, daha açık politik bir tavır alışa itmiştir. Devlet Güvenlik Mahkemeleri grevleri gibi, demokratikleşme temalı başarılı politik eylemler, ancak 15-16 Haziran sonrası mümkün olmuştur. Devleti kuran parti olmasına rağmen, atılmışlar boyunca mutedil bir biçimde sola kayan CHP'nin kendini uluslararası sosyal demokrat partilerin bir akrabası sayacak kadar dönüştürmesi de, yine 15-16 Haziran tarihsel olayının kısmi bir sonucu olarak görülebilir.

Takip eden bölümde atmışlı yıllar boyunca devleti kuran partide gerçekleşen çekingen sola kaymanın ve buna karşı parti içinde gelişen tepkinin ana başlıklarını sendikal hareket içindeki tartışmalara paralel bir biçimde aktarmaya çalışacağım. Daha sonra tarihsel bir olay olarak 15-16 Haziran'daki eşi görülmemiş işçi seferberliğinin bu çekingen ve tedrici sola kayışta bir eşik aşılmasının önünü açtığını iddia edeceğim. İşçi hareketinin kendi rutinini kırması ve siyasete bu biçimde müdahil olması CHP'nin işçi hareketiyle ilişki biçimini dönüştürerek, siyaseti de takip eden on yılda bir ölçüde yeniden şekillendirmiştir.

Atmışlı Yıllarda CHP'de Sola Kayış

27 Mayıs sonrasında CHP bir kimlik arayışı içinde kaldı. Özellikle 1958 yılında gerçekleşen Hürriyet Partisi ile birleşme sonrası Avrupa liberal reformculuğuna yakın bir damar partide bulunduğu gibi, otuzlar korporatizminin temsilcileri de vardı. Fakat eski tarz görüşler partinin tartışmasız önderi olan İnönü'nün şahsında pek destek bulmuyordu (Erdem, 2001). CHP'de genel sekreterlik dâhil pek çok önemli görevde bulunmuş Tarhan Erdem, örneğin Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 14 Ekim 1962'de partiden istifasını İnönü'nün bu tavrına bir tepki olduğunu iddia ediyor. İnönü eski dava arkadaşlarını içeren bu otoriter kalkınmacılık yanlıları karşısında en etkin desteği 27 Mayıs sonrası genç Çalışma Bakanının şahsında buldu. Bülent Ecevit kendilerini solcu sayan bu

eleştiri sahiplerinin reddedemeyeceği kadar kalkınmacılık ve solidarist sosyal adaletçilik meselelerini sahipleniyordu. Fakat darbecilik ve çok partili sisteme bağlılık konularında onlardan ayrıldığı gibi kullandığı popülist halkçılık söylemi de aydın, asker ve sivil bürokrat yaklaşımının seçkinciliğinin açıkça karşısındaydı.

Bülent Ecevit (İbrahim Öktem ve Turan Güneş gibi isimlerle birlikte) ve temsil ettiği görüş parti içinde kendini, sahil Kemalizmin temsilcisi sayan anlayışla mücadele etmek durumundaydı. 1965 seçimlerinden dört ay önce İnönü'nün "ortanın solu" sloganını benimsemesi bu ekibin işini kolaylaştırmıştır. Ecevit'in partiye getirdiği yeni soluk örgütte de yansımaları bulmakta gecikmemiştir (Erdem, 2001: 456). Her ne kadar meclis gurubu ortanın solu yaklaşımına uzak duran kimselerin ağırlıklı bulunduğu bir organ olsa da, parti meclisine de yansıyan örgütteki ağırlık, İnönü'nün de desteğiyle, Ecevit'in yelkenlerini şişirmektedir.

CHP'yi sosyalist yapmamakta direneceğini ifade eden başını sekizler³ diye bilinen milletvekillerinin çektiği gurup, bu gelişmelerin sonunda, kaybedilmiş bir savaşı sürdürmekte olduklarını fark edip partiden ayrıldılar. Kırk üç milletvekilinin partiden ayrılıp Güven Partisi'ni kurmasıyla sonuçlanan bu durum Ecevit'in elini güçlendirdi. İnönü'nün desteğine daha az ihtiyaç duymaya başladı. Zaten İnönü, partideki dengeleri gözetenek ortanın solu ifadesini daha az kullanmaya başlamıştı, buna rağmen Feyzioğlu ve arkadaşlarının partiden kopmasını engelleyemedi. 1965'te parti örgütündeki ağırlığı sayesinde Ecevit, İnönü'nün desteklediği eski genel sekreter Kemal Satır'ı devirip genel sekreterliğe seçilmişti. Bu durum onun parti örgütü üstündeki hâkimiyetinin daha da pekişmesini sağladı. 1969 seçimlerinde partinin oy kaybetmiş olması Ecevit hareketini etkilemedi. Bunun bir nedeni seçim sisteminin değişmesi sayesinde daha çok milletvekilliği çıkarılmasıysa, diğeri de partiden kopan Güven Partisi'nin oylarıyla birlikte hesaplandığında bir oy artışı gözlemlenmesiydi. Bu hesaplara göre CHP daha önce oy alamadığı kimi büyükşehir mahallelerinde oyunu arttırmıştı. Bu durum parti yönetimince yeni doğrultunun haklılığı yönünde bir işaret olarak değerlendirildi (Kili, 1976).

CHP politik çizgisini dönüştürürken sendikalara yaklaşımını da giderek değiştirmekteydi. Türkiye'de 1947'den itibaren oluşan sendikal sistemde, hem CHP'nin hem de Demokrat Parti ve bir anlamda devamı olan Adalet Partisi'nin (AP) sendika yöneticilerine -özellikle kamu kesiminde örgütlü olanlarınkileresiyasi liyakatleri oranında ulufe dağıtmaya dayalı bir ilişki biçimi vardır. Bu

bağ, atmışlı yıllarda sıradan bir klientalist ilişki biçiminden daha siyasallaşmış bir ilişkiye dönüşme emareleri -özellikle özel sektörde örgütlü sendikalar açısından- göstermiştir (Çelik, 2010). Bu ulufeler milletvekillikleri gibi kişisel ödüller kadar, genelde kamu işletmelerinde uygulama alanı bulan kolektif işçi hakları gibi sendikal kazanımları içerir. Seçim dönemlerinde bağitlanan toplu sözleşmelerde genelde yüksek zam oranları olur. Toplamda bu ilişki biçiminin, 1936 tarihli ilk iş yasasından itibaren tarihsel süreç içinde sosyal ve politik ilişki ağları dolayımında ve kuşkusuz sendikalı işçilerin siyasal hafızası ve deneyimi doğrultusunda kamuda çalışan işçiler açısından bir ahlak ekonomisi oluşturduğundan bahsedilebilir (Doğan, 2010). Bu özellikle kamuda örgütlü işçi sendikalarını hükümet partileriyle siyasetleri ne olursa olsun iyi geçinmeye teşvik etmektedir.

1969 sonrasında ise Bülent Ecevit, her fırsatta, Türk-İş yöneticilerini uygulamakta ısrar ettikleri partiler üstü politika anlayışı nedeniyle eleştirmektedir. Genellikle altını çizdiği nokta Adalet Partisi'nin programı ve destek gördüğü kesimler itibariyle işçi dostu politikalar güdemeyeceğinin neredeyse bilimsel bir gerçek olduğu, buna karşılık tıpkı güçlü kuzey batı Avrupa sendikaları gibi Türk-İş konfederasyonunun da kendisine bu anlamda çok daha yakın olan CHP'yi desteklemesi gerektiğiydi. Ecevit'in özellikle o dönemde yaptığı İskandinavya gezisinden sonra bu inancının bütünüyle pekiştiği ortadadır (Tufanoğlu, 1988).

Türk-İş içindeki CHP'li sendikacıların da giderek kamuoyunda daha görünür bir biçimde konfederasyonu partileriyle, Batıda sosyal demokrat partilerle işçi sendikalarının o dönem sahip olduğu ilişkiye benzer, yakın bir işbirliğine sevk etmeye çalıştığı görülmektedir. Bu Türk-İş içinde sendika-siyasi parti ilişkilerine dair farklı yaklaşımlar oluşmasına yol açar. Türkiye İşçi Partisi üyesi sendikacıların tavrı bu noktada daha farklıdır ama buna bir sonraki başlıkta değineceğiz. İki merkez partisini destekleyen sendikacılar arasında ise önemli bir kesim partiler üstü politika çizgisini sürdürmekten yanadır ve bunlar genel merkeze egemendir. Karşılarında ise kendilerini ancak 15- 16 Haziran sonrasında açıkça Sosyal Demokrat Sendikacılar diye tanımlayacak olan grup vardır. Bu grubun tezini basitleştirerek anlatmak istersek, Gompersizm⁴ diye de bilinen partiler üstü tutum vurgulu Amerikan sendikacılığı tavrından, sosyal demokrasiyle bağı net ve açık olan İngiliz-İskandinav sendikacılık modeline doğru bir kayışı savunduklarını öne sürebiliriz.

İngiliz-İskandinav modelinin gündeme gelişi kuşkusuz partideki sola kaymayla yakından ilintilidir. Yetmişli yılların hemen başında Ecevit çevresinde

kümelenen hareketin sözcüleri “Halk için, halka rağmen” anlayışını “Halk için, halkla beraber” anlayışıyla değiştirmek gerektiğini yüksek sesle söylemeye başladılar (Alper, 2003). Ortanın solu hareketinin parti içinde kökleşmesine bağlı olarak yeniden tanımlanmaya çalışılan bu halkçılık ilkesi doğrultusunda işçi sendikalarının, doğası gereği kendi çıkarlarına savunabilecek tek gerçekçi siyasi alternatif olan CHP’yi desteklemeleri gerektiği vazedilmeye başlandı. Bunun açıkça anlamı AP karşısında neredeyse resmi olarak CHP ile ilintili bir sendikal merkez oluşumudur. Türk-İş bu talebe asla yanaşmayacaktır.

Atmış Yıllarda Sendikal Harekette Gelişme ve Bölünme

27 Mayıs darbesi sonucu hazırlanan anayasa işçi örgütlerinin uzun zamandır talep ettikleri kimi hakları kazanmalarına vesile oldu. Yeni anayasa grev ve toplu sözleşme rejimini sağlam bir biçimde Türk çalışma hukuku sistemi içine yerleştirdi. Sendikalar için toplu sözleşme rejiminin kâğıt üstünde kalmaktan kurtarılması daha yakıcı bir sorundu ve grev hakkı daha çok toplu sözleşme rejimindeki işlevselliğinden doğru talep ediliyordu (Tuna/Kutal, 1962). İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi tarafından Demokrat Parti iktidarı sırasında düzenlenmeye başlanan ve Türkiye’de sendikal bilincin oluşmasında önemli katkısı olan Sosyal Siyaset Konferansları’nın müdavimi olan önde gelen sendikacılar tarafından Temsilciler Meclisi kürsüsünün de içinde bulunduğu pek çok platformda grev hakkı, bu işlevsel yönüyle savunulmuştur.

Askeri müdahalenin işçi örgütlerine verdiği bir başka taviz de, uzun süredir Türk-İş’ten yasada var olmasına rağmen esirgenen uluslararası örgütlere üyelik hakkının tanınmasıdır. Eski yasa bu hakkın hükümetin iznine bağlı olduğunu belirtiyordu, hükümetler ise bu izni vermekte tamamen gönülsüzdü. Çünkü siyasi iktidar işçi örgütlenmesinin kendinden özerkleşecek bir güce kavuşmasını istememiştir. Gerçekten de Soğuk Savaş esnasında Batı kampının desteklediği oluşum olan UHİSK (Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu) üyesi olduktan sonra Türk-İş hükümetten mali özerkliğini sağlamıştır. Bütçesinin yarısından fazlasını dış yardımlardan sağlamayı başaran bu konfederasyonun yurt içindeki mali özerkliğini sağlamış olsa da, bu tabii ki mutlak bir özerklik anlamına gelmemektedir. Üstelik ABD kaynaklı bu dış yardımlar soğuk savaş konjonktüründe Türk-İş’in siyasal konumunu etkilemiştir.

27 Mayıs ile açılan dönem aynı zamanda Türkiye’nin sermaye birikim rejimindeki bir değişime de tekabül etmekteydi. DPT’nin kurulması Türkiye’de ithal ikameci modelin benimsenmesini simgeler. Bu modelin gerektirdiği iç pazar zorunlulukları, işçilerin alım güçlerinin arttırılmasını öngörmekle

kalmıyor; aynı zamanda korunaklı iç pazardaki işçi maliyeti artışlarının, kâr marjlarından çok da taviz vermeden, doğrudan ürün fiyatlarına yansıtılmasına olanak sağlıyordu. Kuşkusuz bu durum militan bir tarzda ücret artışı talep eden sendikaların işini kolaylaştırmakta, işçi eylemliliklerinin sonuç almasına katkı sağlamaktaydı (Akalin, 2000). Bu, özellikle Marmara bölgesinde özel sektör fabrikalarında örgütlü sendikaların öne çıkmasına yol açacaktı. Söz konusu sendikalar Türk-İş'in kendi mali bağımsızlığını elde etmeden önce Türkiye işçi hareketinin temsil gücü en yüksek kurumu olan İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin de üyeleri idi. Önemli bir kısmı da Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) kurucularıydı.

Öte yandan, Kasım 1960'da toplanan 4. genel kurulda Türk-İş'in takip eden yirmi yılına damgasını vuracak olan ekip iş başına gelmiştir. Genel başkan Seyfi Demirsoy, genel sekreter Halil Tunç, muhasip üye ise Ömer Ergün oldu. Demirsoy kamu sendikacılığında gelme, sendikaların ilk kurulduğu dönemde CHP İşçi Bürosunda yetiştirilen örgütçülerdendi (Güzel, 1985). Siyasal anlayış olarak ise aynı dönemde CHP'de ayrılıp Güven Partisi'ni kuranlara daha yakındı. Demirsoy Ankara'da Türk-İş'in meclisteki siyasi partiler üzerindeki lobi gücüne güveniyordu, ne de olsa işçiler önemli bir seçmen grubuydu.

İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin yönetimini 27 Mayıs sonrası devralan ekiple Türk-İş'in genel merkezi arasında bir yöntem ve yaklaşım farkı mevcuttu. Bu fark Konfederasyonun Ocak 1964'te toplanan 5. genel kurulunda iyice açığa çıktı ve İstanbul'daki daha siyasal eğilimin önünü kesmek üzere konfederasyon tüzüğüne “partiler üstü politika ilkesini” ekledi. Temmuz 1963'te 274 sayılı Sendikalar Kanunu çıkana kadar zaten mutlak bir siyaset yasağı rejimi altında çalışmalarını sürdürmeye çalışan işçi örgütleri, keyfi kullanılmaya müsait ve geçmişte de hakikaten böyle kullanılan bu düzenlemenin ortadan kalkmasının üzerinden daha bir yıl geçmeden kendi kendilerini sınırlama yoluna gidiyorlardı. Bu ilkenin benimsenmesi TİP'li sendikacıların varlığı ile yakından ilintilidir. CHP'nin yetiştirdiği sendikal liderliğin muhafazakârlığının ve elliler boyunca Birleşik Devletlere yaptıkları eğitim gezilerinin neredeyse doğal sonucu ortaya çıkıyordu. Gerçekten de genel kurulda “partiler üstü politika teklifini” gündeme getiren CHP'li oldukları bilinen sendikacıları.⁵ CHP'li sendikacıların atışmalar başındaki bu tutumunun yetmişler geldiğinde değiştiğini göreceğiz.

Gompersist sendikacılık anlayışının bir uzantısı olan “partiler üstü politika” diye bilinen yaklaşım plüralist varsayımlara uygun olarak herhangi bir baskı gurubu gibi konumlandırılan sendikaların, kendilerini belli bir politik

merkeze ya da programa bağlamaksızın siyasi karar alma merkezlerinde lobicilik faaliyetleri yapmasına dayanmaktadır (Ünsal, 1998). Kurumsal lobicilik mefhumu eğer kişisel klientalist ilişkiler olarak kurgulanacak olursa, bunun 1947'de ilk kurumsallaşmasından itibaren zaten Türk işçi örgütlerinin hükümetler karşısındaki tutumları olduğu öne sürülebilir. Zaten, 1964 sonrasında da Türk-İş tarafından da bu şekilde yürütülmüştür.

Türk-İş'teki bölünmenin kurumsal olduğu kadar kişisel nedenlerinin de bulunduğunu belirtmek gerekir. Kimya ve metal işkolu gibi özel sektörün bulunduğu ve ithal ikamecilikle bağlantılı olarak montaj sanayinin hâkim olduğu işyerlerinde daha radikal bir sendikal anlayış egemendi. Türk-İş içinde azınlık olan ve bu işkollarında örgütlü olan Lastik-İş, Maden-İş gibi sendikaların yönetimleriyle Türk-İş genel merkezi arasındaki ayırmda kurumsal nedenler ağır basıyordu. Kimi kişisel çekişmeler Lastik-İş ya da Maden-İş yöneticileriyle Türk İş genel merkezi arasında var olsa bile burada bahsettiğimiz mücadele yöntemi farkının rolü yadsınamaz.

Türk-İş'teki kampaşmanın en çok ortaya çıktığı durumlar kamuoyunda da yankı bulan kimi önemli işçi eylemliliklerine verilen ya da verilmeyen tepkiler de görülmekteydi. Örneğin Mart 1965'te Kozlu'da iki madencinin öldürülmesiyle sonuçlanan olaylara dair Seyfi Demirsoy “komünist provokasyon olasılığı”ndan bahsetmekteydi (Sülker, 1975). TİP'li sendikacılar ise jandarma müdahalesinin ölçsüzlüğüne işaret etmekteydi. Kozlu olayları gelecek on beş yıl boyunca pek çok işçinin ölümüne yol açacak olan işçi eylemlerinden biriydi ve daha bu ilk olayda Türk-İş tavrını ortaya koymuş bulunuyordu.

Türk-İş'in altıncı genel kurulu Mart 1966'da toplandığında konfederasyon içi bir kriz bütün hızıyla sürmekteydi. TEKSİF sendikasında Marmara bölgesinde etkin olan grup 1965 yılında sendikadan atılmıştı. Tasfiye edilen ekibin önemli ismi eski TEKSİF başkanlarından Bahir Ersoy'dur. Daha önceki genel kurulda partiler üstü politikacılık ilkesini getiren önerenin imzacısıdır, daha sonra Ecevit hükümetlerinde bakanlık yapacaktır. Ekibi CHP eğilimliydi ve TEKSİF'in genelinden daha soldaydı. Yine 1965 seçimlerinde TİP'li sendikacıların bir kısmı partilerince aday gösterilip meclise girmişti. Sosyalizm fikrini ifade eden bu parti işçi hareketinin bir kısım liderini kendi bünyesinde bulunduruyordu. Konfederasyondaki kriz Paşabahçe'de süren grev hakkında çok önemli sendikaların farklı tavr almalarından kaynaklanıyordu. Bu ayrılık baştan beri bahsettiğimiz bölünmenin de az çok üstüne oturmaktadır.

Paşabahçe krizinin nedeni işkolu düzeyinde eskiden örgütlü olan Cam-İş'in bağıtladığı toplu sözleşmeden daha iyi şartlarda bir sözleşme sağlamak isteyen ve Paşabahçe Cam Fabrikasında kurulan Kristal-İş⁶ sendikasının Konfederasyonun muhalefetine karşın grev kararı almasıydı. Türk-İş önce grev kararını desteklemiş fakat daha sonra işyeri sendikasına danışmadan kendisi işveren temsilcisiyle bir toplu sözleşme bağıtlamıştı(Çelik/Aydın, 2006). Bu durum İstanbul'u ve çevresini kapsayan Türk-İş 1. bölgenin en önemli sendikaları tarafından protesto edildi. Bu sendikalar 1. bölge yönetimini üye ağırlığı dolayısıyla elinde tutan Petrol-İş, Lastik-İş, Maden-İş ve Basın-İş'tir. Bu üç sendikaların yönetiminde TİP'liler vardı. Ankara'da küçük bir sendika olan Tez-Büro İş de grevi desteklemekteydi. Onun başkanı Ecevit'e yakın sendikacılardan Osman Soğukpınar'dı.

28 Mart'ta Konfederasyon genel merkezi grevin bitirilmesi ve 1. bölge yönetiminin Kristal-İş'i desteklemeyi bırakmasına dair bir bildirme yayımladı. Aynı zamanda genel kurulda teamüllere aykırı olarak TİP'lilerin yönetimde olduğu sendikalar Türk-İş idare kurulundan tasfiye edilmişti (Çelik, 2010: 495). Grev Mayıs ayında uzlaştırma kurulunun kararı doğrultusunda toplu sözleşme bağıtlanmasıyla sona erdi. Konfederasyon genel kurulu ise grevi destekleyen sendikaları onur kuruluna sevk etti. Kurul bu sendikalara değişen sürelerle ihraç cezaları verdi. Böylelikle sendikal harekette ipler kesin olarak kopmuş oldu.

1967 yılında geçici ihraç cezası alan sendikalardan TİP'lilerin yönetimde olduğu üçü ve iki bağımsız sendika bir araya gelerek DİSK'i kurdu.⁷ Konfederasyon başkanlığına ise Maden-İş başkanı Kemal Türkler seçildi. Konfederasyon tüzüğü'nün temel ilkeler kısmının e bendi işçi haklarını elde etmek için mesleki mücadelenin yetersiz olduğunu, bunun siyasi mücadeleyle desteklenmesi gerektiğini belirtiyordu. Görüldüğü gibi DİSK'in siyasi partilerle ilişki kurma anlayışı Türk-İş'e taban tabana zıttır. Bu tarihten sonra işçi örgütlenmeleri siyasal saflaşmada ister aktif ister pasif olsun yer tutmak durumunda kalacaktı. DİSK hem bağımsız sendikaları kendine çekmek hem de Türk-İş üyesi işçileri kendine üye olan sendikaları tercih ettirmek konularında çok başarılı oldu. Özellikle Marmara Bölgesindeki özel sektör işyerlerinde Türk-İş'in geleneksel kamu sendikacılığı anlayışıyla ulaşamadığı bir güç ve etkiye erişti (Aydın, 2020: 118).

15-16 Haziran Süreci

Görüldüğü üzere 1960lı yıllar boyunca hem işçi hareketinin bir kısmında hem de devletin kurucu partisi CHP içinde bir sola kayış yaşanmaktaydı.

Bu durum sendikal hareket içinde gerginlik ve çekişmenin artmasına etki ediyordu. Geleneksel odaklar tarafından daha ziyade işaret edilen TİP'in etkisi olsa da, TEKSİF'teki bölünmenin de gösterdiği gibi CHP'deki sola, sosyal demokrasiye kayış sendika-siyaset ilişkisinde kırkların ortasından kalma kavrayışları zorlamaktaydı. Kuşkusuz bütün bu gelişmeler dönemin gençlik hareketinin ortaya koyduğu gibi toplumsal bir hareketlenmenin yansımalarıydı. Bununla birlikte siyasi partilerle klientalist bağlar kurarken siyaset üstü olduğunu iddia etmek hâlâ geçerli bir söylemsel stratejiydi.

Buna rağmen, Türk-İş de, DİSK'in kurulmasından sonra biraz daha politik bir söylem tutturmak durumunda olduğunu görmüş, Nisan 1968'de toplanan 7. genel kurulunda 23 maddelik bir ilkeler bildirisini kabul etmiştir.⁸ Bu ilkeler konfederasyonun sadece mesleki sorunlarla ilgili değil, iktisat ve sosyal siyaset sahasındaki reform taleplerini de içermektedir. Bu ilkeler orman köylüsünün sorunlarından, sınıf farklılıklarının derinleşmesini engellemek için uygulanması istenen sosyal adalet önlemlerine kadar geniş bir alanla ilgili konuları kapsamaktaydı. Hazırlanmasında Ecevit'in ya da Konfederasyondaki Ecevitçilerin etkisi yadsınmazdı (Işıklı, 1990).

Türk-İş, sadece kimi siyasal talepler benimseyerek DİSK ile rekabet etmek niyetinde değildi, Ankara'daki ağırlığını da kullanmak istiyordu. Belki de Soğuk Savaş atmosferinde bu yönde teşvik ediliyordu. Çalışma ilişkilerinin yasal çerçevesini sendikal çoğulculuğa daha az uygun hale getirerek DİSK'i bertaraf etmek mümkündü. Tam da bu doğrultuda 274 sayılı Sendikalar Kanununun kimi hükümlerinin değiştirilmesine yönelik bir tasarı meclise sunuldu. Türk-İş mensubu hem AP'li, hem de CHP'li sendikacı milletvekilleri komisyonlarda tasarımı sahiplendi, buna karşılık özellikle DİSK ve TİP tarafından tasarı muhalefetle karşılandı. Her iki konfederasyona mensup olmayan bağımsız sendikalar da tasarıya karşıydı (Aydın, 2020: 189). Tasarı güçlü sendikacılığı desteklemek adı altında sendika tekeli yaratacak kimi kısıtlayıcı uygulamalar öngörmektedir. Örneğin yeni sendika kurmak için ilgili iş kolundaki tüm sigortalı işçilerin üçte birini örgütlenme şartı gibi ya da sendikalardan istifada noter şartı gibi hükümler Türk-İş'in tekeline yönelik olası tehditleri yok etmeye yönelik düzenlemelerdir.

1970 yılında DİSK çoktan kuruluş dönemi sıkıntılarını atlattığı, her yerde sendika seçme özgürlüğünü savunuyordu ve yetkili sendikanın belirlenmesi için işyeri düzeyinde referandum talep etmekteydi. Bağımsız sendika kuran pek çok işçinin gözü bu yeni sendikal odaktaydı. Tam da bu yüzden, 274 sayılı yasada yapılması düşünülen değişikliğin DİSK'i hedeflediği su götürmez

bir gerçektir. Tasarı görüşülürken TİP milletvekili Rıza Kuas, Mayıs 1970'te Erzurum'da toplanan 8. Türk-İş genel kurulunda AP'li Çalışma Bakanı Seyfi Öztürk'ün DİSK'i kapatmayı hedeflediklerini söylediğini belirtmiştir. Kendi konuşması sırasında Bakan kapatma yetkisinin mahkemelerde olduğunu söylemiş ama ben böyle bir şey söylemedim dememiştir.

1317 sayılı kanun diye bilinen, 274'ün bazı hükümlerini tadil eden bu yasa 11 Haziran 1970 günü Meclis'in 101. birleşiminin 1. oturumunda görüşüldü. Meclis'te 1969 seçimlerinde milli bakiye sistemi terk edilince aşağı yukarı aynı oyu almasına rağmen sadece iki milletvekili kazanan TİP dışında (Mehmet Ali Aybar partiden uzaklaştırıldığı için sadece Lastik-İş genel başkanı Rıza Kuas partiyi temsil ediyordu) tasarıya açıkça muhalefet eden bir siyasi güç yoktu. CHP komisyon aşamasında bütünüyle tasarinın arkasında gözükmektedir. Tasarinın hazırlanmasına katkıda bulunan ve Mecliste söz alarak tasarıyı savunan Türk-İş'in sendikacı milletvekilleri şunlardır: AP'li Enver Turgut, Şevket Yılmaz (seksenlerin Türk-İş başkanı) ve Meclis'te AP gurubu adına konuşan Hasan Türkay, CHP'li Abdullah Baştürk ve Meclis'te CHP gurubu adına konuşan Burhanettin Asutay. Asutay temsil ettiği zihniyeti Mecliste şöyle açığa vuruyordu:

İşçi ile işveren memleketin kalkınması menfaat çatışması halinde değil, menfaat dayanışması halinde olduklarında hizmet edebileceklerdir. İşçi ile işveren eğer aralarında menfaat çatışması yerine, böyle bir menfaat dayanışması kurarlarsa, iktisadi kalkınma çabasının birçok toplumda açtığı sosyal yaradan Türk toplumu masum olacaktır. Türkiye'de sosyal adalet, içtimai adalet dediğimiz şeyin bir sınıfın elinde başka bir sınıfa karşı mücadele bayrağı olmayıp, milli bir dava haline gelmesini ve görülmesini Türk işçileri ve Türk sendika yöneticileri istemektedir. (TBMM, 1970: 262)

Belirtmek gerekir ki Asutay Cumhuriyet Senatosunda CHP tasarıdan desteğini çekince AP'ye geçti. İlginç olan bu tasarıda meclis aşamasında Ecevit ve ekibinden kimsenin açık desteğinin görünmemesidir. Baştürk Ecevit'in genel sekreter seçildiği kurultayda, Kemal Satır'ın parti meclisi listesindeydi ancak 12 Mart muhtırasına karşı ortak muhalif tutumları onları tekrar yakınlaştıracaktı. Aralarının açılmasının bir nedeninin de Ecevit'in özellikle 15-16 Haziran sonrası yasadan desteğini çekmesi olduğu belirtilmektedir (Aydın, 2020: 788). Ecevit'e o dönem daha yakın olan ve tasarıda da imzası olan CHP milletvekili Türk-İş yöneticisi Osman Soğukpınar oturumda bulunmasına rağmen tasarı

lehine konuşmalara müdahale etmemiştir. Tasarının oylanmasına iştirak etmeyen 214 milletvekilinin ağırlığı CHP'lidir ve aralarında eski İzmir il başkanı Dr. Lebit Yurdođlu gibi o sırada Ecevitçi bilinen üyeler de vardır. Ecevit daha sonra partisinin yasaya ilk andaki desteğinin nedenini CHP kongresi hazırlıkları yüzünden tasarımı yeterince inceleyememeleri olarak ifade eder. Ecevit ve Ecevitçilerin o süreçteki kişisel görüşleri ne olursa olsun, CHP kurumsal olarak ancak 15-16 Haziran sonrası tutum değiştirmiştir (Aydın, 2020: 790).

Yasa çıkmadan DİSK hem genel merkezinde bir komite oluşturmuş hem de örgütlü olduğu iş yerlerinde komiteler oluşturarak yasaya karşı fiili direniş tartıştırmıştır (Aydın, 2020: 211). Görüşmelerden bir sonuç çıkmayıp tasarı meclisten geçince 15 Haziran günü işçiler İstanbul ve Kocaeli'de işbaşı yapmayıp kent merkezine doğru buldukları sanayi havzalarından yürüyüşe geçmişlerdir. Yürüyüş kolları farklı fabrikalardan katılımıla görülmedik bir kitleliliğe ulaşmıştır. İşçiler arasında hem DİSK hem de Türk-İş üyesi işçiler vardır. Trafik ve haberleşmeyi önemli ölçüde aksatan eylem 16 Haziran günü de aynı şekilde tekrarlanmıştır. Güvenlik kuvvetleri barikatlar kurarak yürüyüş kollarının birleşmesini engellemiştir. Çıkan olaylarda üç işçi, bir polis beş yurttas ölmüştür (Özsever, 1998).

Hükümetin İstanbul, Kocaeli, Sakarya ve Zonguldak'ta sıkıyönetim ilan ederek karşılık verdiği eylemler gene de amaçlanan sonucu vermiştir. Bu büyük tepki yasanın arkasındaki desteği zayıflatmıştır. Sendikal hareket içindeki CHP'lilerin yasaya karşı tutum değişikliğinin bir ifadesi Bahir Ersoy'un sendikası olan o esnada TEKSİF'ten tasfiye edilmesinin ardından hala bağımsız kalan Tekstil İşçileri Sendikasının (DİSK'e ancak 1975 yılında üye oldular) başkanı Rıza Güven'in 7 Eylül 1970 tarihinde Milliyet Gazetesinde yayınlanan bir yazısıdır. Bu yazıda Rıza Güven "Türk halkı sosyal demokrasiye inandığından bu kanun Türkiye'de yaşamaz" demiştir. Zaten, Cumhuriyet Senatosunda CHP yasadaki desteğini çekmiştir. Yine de yasalaşan tasarı daha sonra Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir.

Bu değişiklikten hemen sonra gündeme getirilmesi beklenen 275 sayılı grev ve toplu iş sözleşmesi yasasındaki değişiklik tasarısı ise işçi direnişinin etkisiyle gündemden çekilmiştir. 15-16 Haziran 1970 direniş, dolayısıyla, sadece 274 sayılı Sendikalar Kanunu değiştiren 1317 sayılı yasanın Anayasa Mahkemesi tarafından iptaline giden yolu açmamış, aynı zamanda 275 sayılı yasanın olası değişikliğini de daha gündeme gelmeden kadük bırakmıştır. CHP'deki gelişmekte olan sol eğilimin tasarıya dönük sessizlik tavrını da kırmıştır.

Yasaya dair komisyon, Meclis ve Senato aşamalarında CHP'nin farklı tutumları Temmuz 1970'in başında toplanan 20. Kurultayda da Ecevitçiler ve karşıtları arasında bir mesele olmuştur, Ecevit'in kongre zaferi meseleyi CHP açısından kapatmıştır. 15-16 Haziran sonrası yasadan destek çeken bu tutuma dönük yaygın eleştiriler, karşısında Kemal Satır gibi kuvvetli bir rakibi olan Ecevit'in delegasyondaki gücünü zayıflatmamış gözükmektedir. Tam tersine işçilerin sokaktaki gücü iktidara seçimle gelmek isteyen sosyal demokrat iddialı bir parti açısından çok çekicidir.

15-16 Haziran Sonrası Sosyal Demokrat Sendikacılık ve CHP

CHP'deki dönüşümün etkisi Türk-İş'in partiler üstü politikasına karşı sertleşen tutumda açık biçimde kendini göstermiştir. CHP'nin siyasal dönüşümü kuşkusuz bir süreç boyunca ve çok boyutlu olarak gerçekleşmiştir. Fakat muhakkak 15-16 Haziran 1970 günlerinde gerçekleşen kitlesel protestonun siyasal etkisi eski anlayışın tüm etkisini doğrudan söküp atmıştır. Kuzey Batı Avrupa benzeri bir işçi örgütü parti ilişkisine ihtiyaç bu tarihten sonra parti içinde daha güçlü bir biçimde hissedilmiştir. Daha önce zaman zaman dile getirilen daha doğrudan bir sendika siyasal parti ilişkisi modeli bu tarihten sonra hem sendikal hareket içinden, hem de CHP içinden aktif olarak oluşturulmaya çalışılmıştır. Ecevit Türk İş'in 1970'teki 8. genel kuruldan itibaren partiler üstü politikanın uygulanma biçimini zaten sürekli eleştirmiştir (Çeçen, 1973: 186). Ama bu aktif tutumun sendikal hareket içinde, 12 Mart dönemi ile de çakışan ifadesi, Sosyal Demokrat Sendikacılık girişimi olmuştur. 12 Mart Muhtırasına cepheden olmasa da karşı duruş ve aynı süreç içinde partinin tarihsel liderliğin değişmesini de belki bu bağlamda değerlendirmek gerekir.

Sosyal Demokrat Sendikacılık girişimi, 15-16 Haziran sonrası Türk-İş'in partiler üstü tutumuna karşı CHP solundan gelen dağınık eleştirinin bir siyasal ilkeler manzumesi dâhilinde bütünleştirilmesidir. Bu ihtiyacın somut bir biçimde ortaya konmasını tetikleyen de bu tarihsel işçi direnişidir. Girişim sendikal tabanda değil liderlik düzeyinde örgütlenmiştir. Süreç zaten Konfederasyon yönetim kuruluna sunulan bir raporla başlamıştır. 1971 yılının Ocak ayında toplanan Türk İş yönetim kuruluna sunulan ve Dörtler Raporu diye bilinen metine göre partiler üstü politika doğası gereği iktidar yanlısı olmakta ve Türk-İş'in partileri değil, partilerin Türk-İş'i etkilemesi sonucunu doğurmaktaydı. Raporu adını veren dörtler dört sendika genel başkanıydı. Bunlar, Genel-İş'ten Abdullah Baştürk, Deniz Ulaş-İş Federasyonu'ndan Feridun Şakir Ögünç, Yol-İş'ten Halit Mısırlıoğlu ve Petrol-İş'ten İsmail Topkar'dır. Bütün bu isimler tanınmış CHP'li sendikacılar ve bu başlangıç çıkışının ardından aynı yılın Temmuz ayında, başka sendikacıların da

katılımıyla dört yüz sayfalık bir çalışmayı kamuoyuna sundular. İmzacı sendika sayısından dolayı On İki Raporu diye de bilinen bu çalışma *Türk İşçi Hareketi İçin Sosyal Demokrat Düzen İlkeler Amaçlar Yöntem* adıyla yayımlandı.

Çalışmaya imza atanlar kısaca niye liberal olmadıklarını ve daha uzun bir biçimde niye Marksist olmadıklarını açıklamışlardı. Girişi takip eden on ayrı bölümde tıpkı Türk-İş'in yirmi dört ilkesinde olduğu gibi Türkiye'nin çalışma rejiminin ve kökleşmiş sosyal ve iktisadi kimi sorunlarının nedenleri ve çözüm yolları üzerine değerlendirmeler yer alıyordu (OLEYİS, 1971). Burada ifade edilen ilkelerin Ecevit'in temsil ettiği fikirlerle akrabalığının bir başka kanıtı da demokratik sol anlayışa yakınlığıyla bilinen *Özgür İnsan* dergisinin ilk sayısında Şükrü Koç imzasıyla yayınlanan yazıda öne sürülen görüşlerin burada dile getirilenlerle paralelliği idi (Koç, 1972). Türk-İş genel kurulu bu raporu çok daha acil sorunlar bulunduğu gerekçesiyle reddetti.

Mücadeleden kolayca yılmaya niyetleri olmayan ve kamuoyunda sosyal demokrat sendikacılar diye adlandırılan bu grup, Türk-İş dışından bağımsız Sosyal İş ve Tekstil İşçileri sendikalarının da katılımıyla Aralık ayında Sapanca'da OLEYİS tesislerinde bir toplantı düzenlediler. Böylece Sosyal Demokrat Sendikacılık Hareketi bir platforma da kavuşmuş oldu. Fakat buradaki sendikalar hiçbir zaman Türk-İş yönetimindeki güçler dengesini lehlerine çevirmeyi başaramadılar. Bu durum bazı sendikaların takip eden yıllarda Türk-İş'ten kopmasına ve dolayısıyla hareketin dağılmasına yol açtı. Ayrılan sendikaların çoğu DİSK'e katıldı. Başını Feridun Şakir Ögünç'ün çektiği küçük bir grup 1978'de Sosyal Demokrat İş Konfederasyonunu kurdular, fakat bu oluşum işçi örgütlenmesi içinde bir ağırlık sahibi olamadı. Türk-İş içinde kalan Petrol-İş gibi çok üyeli sendikalar ise Konfederasyonun sol kanadını oluşturdu ve bu durum uzun süre devam etti.

15-16 Haziran sonrası kısa süre içinde CHP'deki dönüşüm de büyük oranda tamamlanmıştır. Ecevit'in 12 Mart 1971 darbesine karşı tutumu, genel sekreterlikten istifası, buna rağmen katılmadığı kurultay tarafından bu göreve tekrar seçilişi ki bu durum örgüte altı yılda ne kadar egemen hale geldiğini açıkça gösterir ve tüm bu gelişmelerin sonucunda İnönü'nün yerine genel başkanlığa seçilişi CHP'deki sola yönelimi doğal sonucuna ulaştırmıştır. Bu yönelimi benimsemeyen son ekip bu kurultaydan sonra Kemal Satır liderliğinde partiden ayrılmış ve daha önce ayrılan Güven Partisini kuranlarla bir süre sonra birleşmişleridir. 1973 seçimlerinin sonuçları Ecevit'in temsil ettiği yönelimin halkta gördüğü teveccühü gösterir, Türkiye seçmenleri artık

yeniden pozisyonlanmış ve CHP büyük kentlerde önemli bir güç haline gelmiştir (Özbudun/Tachau, 1975). Bugün bildiğimiz CHP, atmışlardaki tedrici dönüşümün ardından, 15-16 Haziran'dan sonra 12 Mart muhtırası ve 1973 seçimlerini niteleyen demokrasiye dönüşe kadar geçen süreç içinde ortaya çıkmıştır.

Sonuç

Yukarıda özellikle 15-16 Haziran direnişi sonrasında AP ve CHP'nin işçi örgütleri siyasi parti ilişkilerinin niteliği noktasında bir ayrılma yaşadıklarını iddia ettik. Buna göre AP, DP ve 1950 öncesi CHP'sinden deruhte ettiği anlayışa sadık kalırken, özellikle Ecevit'in önderlik ettiği yeni yönelimin etkisiyle CHP'nin kuzey batı Avrupa benzeri bir yaklaşımı benimsediği öne sürülmüştü. Fakat bu noktada hem sendikal hem parti liderliği düzeyinde ortaya konan bu dağınık eleştiriyi derli toplu kılıp, kuvveden fiile çıkmasını sağlayan 15-16 Haziran direnişidir. Ancak bu direniş sonucu somut çıkışı yapabilen ve tabandan yalıtık olan sosyal demokrat sendikal hareket ise, herhalde CHP'nin bir işçi partisi olmaması nedeniyle de, kendi doğal sonucuna ulaşamamıştır. Bununla birlikte 15-16 Haziran direnişi, CHP başta müesses siyasetin tüm aktörleri açısından da, işçi hareketini politik hamlelerini belirlerken dikkate almaları gereken bir toplumsal faktör kılmıştır.

15-16 Haziran direnişi bir tarihsel olayın bütün özelliklerini gösterir. İthal ikameci sanayileşmenin damga vurduğu yapısal dönüşüm hem sendikal harekette hem sol siyasette kimi tedrici ve çekingen değişiklikleri tetiklese de, atmışlar boyunca görülen grev ve direnişler Türkiye'de toplumsal hayatın rutinini kıran ulusal bir etki yaratmamıştır. Bu yapısal dönüşümün siyasal ve sosyal sonuçları bütün olarak ancak yetmişli yıllarda 15-16 Haziran'dan sonra görülebilmiştir. 15-16 Haziran'ın olağanüstülüğünü dönemin tanıklarının anlatımından izlemek mümkündür. Bunlar atmışlar boyunca pek çok eylem ve yürüyüşe aşına olsalar da 15-16 Haziran ölçeğinin bunlarla karşılaştırılamayacağını teslim ederler. Öyle ki hareketin örgütlenmesinde başından sonuna DİSK'in planlaması damga vursa da hareketin boyutunun inanılmazlığı bu failliği ilerleyen tarihlerde bir oranda unutturmuştur.

CHP'nin 15-16 Haziran sonrasında bizzat yasa karşısındaki tutum değişikliği, sendikal alanda Türk-İş'ten kopuşlara varacak daha cesurca hamleler yapılması, partideki liderlik değişimi ve 12 Martta askeri yönetime karşı toptan işbirliğine yanaşmayan tutum bu büyük işçi kalkışmadan bütünüyle bağımsız düşünülemez. Yetmişler, atmışlı yıllardan farklı olarak toplumsal kesimlerin politizasyonunun da, siyasetin sertliğinin de arttığı bir dönemdir.

Bu gelişmelerde, ancak 15-16 Haziran tarihsel olayı sonrası siyaseten görünür olan yapısal dönüşümün izi sürülebilir. 15-16 Haziran yetmişli yıllara damga vurduğu gibi dönemin sonuna doğru başka bir kriz ortamında kendine dönük tepkinin de zeminini hazırlamıştır. Bu tepki seksenli yılların Türkiye’inde görünür hale gelecek ve doksanlarda ülkeyi kendi suretinde şekillendirmeye başlayacaktı

DİPNOTLAR

- 1 Bu iddianın ilk biçimini 2017 yılında Tarih Vakfının düzenlediği Emek Tarihi Konferanslarının üçüncüsünde katıldığım oturumdaki sunuşumda ifade ettim. Dinleyiciler arasında bulunan Zafer Aydın o sırada henüz üzerinde çalışmakta olduğu 15 16 Haziran kitabı için yaptığı araştırmalarda bulduğu belgelerin de kendisinde aynı düşünceye yol açtığını ifade etti ve beni bu sunuşumu makaleleştirmeye teşvik etti. Kendisine müteşekkirim. Makalenin yazılmasının bu kadar uzun sürmesi benim sorumsuzluğumdur.
- 2 Yakın zaman kadar 15-16 Haziran’a ve bunun örgütlenmesine dair derli toplu bir çalışma yoktu. Metin içinde de referans verilen Zafer Aydın’ın kitabı bu konuda çok yetkin ve detaylı bir analizi ortaya koyup bu konudaki açığı kapatıyor.
- 3 Turhan Feyzioğlu, Ferit Melen, Çoşkun Kırca, Orhan Öztrak, Emin Paksüt, T. Şahin, F. Alpaslan ve S. Koç.
- 4 Terim Amerikalı işçi önderi ve Amerikan işçi sendikalarının şemsiye örgütü AFL’nin ilk başkanı olan Samuel Gompers’in adından türetilmiştir ve sendikal mücadeleyi siyasetten özenle ayırıp işyeri ve geçim meseleleri ile sınırlandırmayı öngörür.
- 5 Önerinin altındaki üç imza şunlardır: 1969’da CHP’den meclise girecek olan Burhanettin Asutay (daha sonra CHP sendikal konulardaki geleneksel pozisyonunu terk edince AP’ye geçti), geleceğin 2. ve 3. Ecevit hükümetlerinin Çalışma Bakanı Bahir Ersoy ve CHP DİSK yaklaşması sırasında DİSK’e katılacak olan OLEYİS’ten Nusret Aydın. Asutay dışındakilerin 15-16 Haziran sonrası siyaset sendikal hareket arasındaki ilişkilere dair görüşleri değişmişe benziyor.
- 6 Kristal-İş bugün kendi işkolunda örgütlü en büyük sendikadır ve hala Türk-İş üyesidir.

- 7 Bu sendikalar şunlardı: Türk-İş üyesi olanlar Lastik-İş, Maden-İş, Basın-İş (İstanbul); bağımsızlar Gıda-İş ve Türk Maden-İş. Bu sonuncu sendika Kozlu olayından sonra madenciler arasında kurulmuştu kısa süre içinde DİSK'ten ayrıldı.
- 8 1970'de toplanan 8. genel kurulda bu listeye bir ilke daha eklendi ve Türk-İş'in 24 ilkesi diye anılmaya başlandı.

KAYNAKÇA

- Akalın, İ. (2000). *Güdümlü İşçi Hareketi: Sendikaların Mahzun Öyküsü*. İstanbul, Gelenek Yayınevi.
- Alper, E. (2003). *An Indigenious social democracy: the democratic left thought in Turkish politics 1972-1975*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi). BÜ ATA, İstanbul.
- Aydın, Z. (2020). *İşçilerin Haziranı 15-16 Haziran 1970*. İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Çeçen, A. (1973). *Türkiye'de Sendikacılık*. Ankara, Sevinç Matbaası.
- Çelik, A. (2010). *Vesayetden Siyasete Türkiye'de Sendikacılık (1946-1967)*. İstanbul, İletişim Yayınları.
- Çelik, A./ Aydın, Z. (2006). *Paşabahçe 1966 Gelenek Yaratan Grev*. İstanbul, TÜSTAV Yayınları.
- Doğan, M. G. (2010). *Labor Resistance against Neoliberal Challenges to the Traditional Trade Unionism in Turkey: 1986-1991*, (yayınlanmamış doktora tezi). BÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erdem, T. (2001). CHP'de Parti İçi Mücadelede Kemalizm ve Devrimler Tartışmaları Üzerine. Ahmet İnsel (der.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm içinde* (449-457 ss.). İstanbul, İletişim Yayınları.
- Giddens, A. (1981). *A Contemporary Critique of Historical Materialism: Power Property and the State*. Londra, McMillan.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Los Angeles, University of California Press.

Güzel, M. Ş. (Nisan 1985). İsmet İnönü, Sosyal Politika ve Grev. *Yapıt*, 10, 67-86.

Işıklı, A. (1990). *Sendikacılık ve Siyaset*. Ankara, İmge Yayınları.

Kili, S. (1976). *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*. İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Koç, Ş. (Haziran 1972). Türk İşçi Hareketinde Sosyal Demokrat Düzen. *Özgür İnsan*, 1.

Lefebvre, H. (1965). *La Proclamation de La Commune, 26 Mars 1871*. Paris, Gallimard.

McAdam, D./Tarrow, S./Tilly, C. (2008). Methods for Measuring Mechanisms of Contention. *Qualitative Sociology*, 31, 307-311.

Özbudun, E./Tachau, F. (1975). Social Change and Electoral Behaviour in Turkey: Toward A Critical Realignment. *International Journal of Middle East Studies*, 6(4), 460-480.

OLEYİS. (1971). *Türk İşçi Hareketi İçin Sosyal Demokrat Düzen: İlkeler Amaçlar Yöntem*. Ankara, Oleyis Yayınları.

Öğüt, V.S./Çeğin, G. (2009). *Toplumsal Sınıfların İlişkisel Gerçekliği: Sosyo-Tarihsel Teorinin 'Sınıf'la İmtihani*. Ankara, Tan Kitabevi.

Özsever, A. (1998). 15-16 Haziran Olayları. *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi* içinde (cilt 2, 451-454 ss.). İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.

Sewell jr., W. H. (1992). A Theory of Structure: Duality, Agency and Transformation. *The American Journal of Sociology*, 98(1), 1-29.

Sewell jr., W. H. (1996a). Three Temporalities: Toward an Eventful Sociology. Terrence J. McDonald (ed.), *The Historic turn in the Human Science* içinde (245-280 ss.). Ann Arbor, University of Michigan Press.

Sewell jr., W. H. (1996b). Historical Events as Transformation of Structures: Inventing Revolution at the Bastille. *Theory and Society*, 25(6), 841-881.

- Sülker, K. (1975). *Sendikacılar ve Politika*. İstanbul, May Yayınları.
- Tarrow, S. (1993). Cycles of Collective Action: Between Moments of Madness and the Repertoire of Contention. *Social Science History*. 17(2), 281-307.
- Tarrow, S. (2011). *Power in Movement Social Movements and Contentious Politics*. Cambridge, Cambridge University Press.
- T.C. (1970). *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi Cilt 6*. (260-309 ss.).
- Thompson, E.P. (1968). *The Making of the English Working Class*. Harmondsworth, Penguin.
- Tufanoğlu, U. (1988). *Labor union-political party relations in Turkey: the failure of the people's party's experience*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi). BÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tuna, O./ Kutsal, M. (1962). *Grev hakkı: Başlıca Meseleleri ve Memleketimiz Bakımından Tanzimi*. İstanbul, Sermet Matbaası.
- Ünsal, E. (1998). Partilerüstü Politika. *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi* içinde (cilt 2, 509-512 ss.). İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.
- Zolberg, A. (1972). Moments of Madness. *Politics and Society*. 2. 183-207.